Lausunto puolustusvaliokunnalle 20.9.2016

Asia: VNS 6/2016 vp Valtioneuvoston ulko- ja turvallisuuspoliittinen selonteko

Hanna Ojanen

Jean Monnet –professori, Tampereen yliopisto

Selontekoa lukiessa pohtii, mitä ”selonteko” oikeastaan on, mikä sen funktio on, ja mikä sen pitäisi olla. Miksi se tehdään, mistä siinä ’tehdään selkoa’? Tällaisena selonteko ei taida ainakaan auttaa arvioimaan tähänastista, eikä kovin selkeästi aseta suuntaakaan. Onko se lähinnä tilannekatsaus tai tulkinta vallitsevasta tilanteesta? Tiivistelmässä luetellut painopisteet vaikuttavat pitkältä listalta asioita, joiden tiedetään joka tapauksessa tulevan esiin tai olevan aina tärkeitä, pikemminkin kuin erityisesti tärkeimmiksi valituilta asioilta.

Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikka typistyy joissakin kohdin huomion kiinnittämisen politiikaksi. Esimerkiksi YK:n turvallisuusneuvoston päätöslauselman 1325 (Naiset, rauha ja turvallisuus) toimeenpanoon ”kiinnitetään entistä enemmän huomiota”. Kuinka? Huomion kiinnittäminen ei sinänsä vielä liene kovin vakuuttavaa tai vaikuttavaa. Sivun 31 huomio ”Erilaisten haitallisten tilanteiden vaikutuksiin mukautumiseen tai niistä toipumiseen kiinnitetään huomiota” on jo melko epäselvä.

Selonteko on kaikkiaan lyhyt ja selkeä mutta myös pinnallinen ja toisteleva: ollaan uudessa tilanteessa, ja se aiheuttaa uhkia, joskin myös mahdollisuuksia. Siitä puuttuu konkretiaa erityisesti sen osalta, mitä Suomi saa muilta, ja mitä annettavaa sillä on. Miksi tässä kuljetaan visio edellä – mitä iloa visiosta on?

Sivun 21 kolme kysymystä vaikuttavat hieman mystisiltä. Mistä niihin on tarkoitus saada vastaukset? Miten esimerkiksi syvennetään ulko- ja turvallisuuspoliittista yhteistyötä? Ajatellaanko esimerkiksi määräenemmistöpäätöksiä, tiiviimpää yhteydenpitoa, virkamiesvaihtoa, yhteistä diplomaattikoulutusta tai jotain muuta?

Puolustuspolitiikka on perinteisesti ollut osa tätä selontekoa, vaikkakaan ei välttämättä aivan selkeästi ulko- ja turvallisuuspolitiikan kanssa yhteen kuuluvana osana. Miten nyt käy, kun puolustuspolitiikka erotetaan tästä? Jääkö se omaan maailmaansa? Toisaalta tässä selonteossa kuitenkin hieman yllättävästikin todetaan sotilaallisten konfliktien keskeisyys ajatusmaailmassa: ”Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikan keskeisenä tavoitteena on välttää joutumasta sotilaalliseen konfliktiin.” Eikö kompleksisessa maailmassa olisi syytä tiivistää ulko-, turvallisuus- ja puolustuspolitiikan keskinäisiä yhteyksiä? Pitäisikö ehkä jopa ajatella puolustusta laajemmin kuin sotilaallisena maanpuolustuksena – muutakin puolustettavaa on: esimerkiksi demokratia, kansainväliset säännöt, ihmisoikeudet, yhteiskuntarauha, tai kestävä kehitys.

Selonteossa on tärkeä havainto siitä, että turvallinen ja luottamukseen perustuva yhteiskunta on tärkeä osa uskottavaa ja menestyksellistä ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa. Samoin on todettu myös

EU:n globaalistrategiassa. Yhteiskuntien polarisaatio nähdään riskinä. Näin varmastikin on, mutta tärkeää on nähdä myös yhteiskuntien eriytyminen, joka ei välttämättä sisällä vastakkainasettelua vaan on lähinnä sirpaloitumista. Kansallisvaltioiden rajojen virtuaalinen ylittäminen mahdollistaa ryhmien ja identiteettien muodostumisen uudella tavoin. Muuttoliikkeet otetaan esiin, mutta lähinnä ikävien puolien kautta – missä ovat muuttoliikkeen hyvät puolet? Puhutaan Suomen ja suomalaisten hyvinvoinnista – entä muut?

Selonteko tuo esiin sen, että sotilaalliset uhat voidaan ehkäistä tai pyritään ehkäisemään yhteistyöllä ja politiikan keinoin. Konfliktien ennalta ehkäisemiselle ja ennakoivalle toiminnalle ”annetaan nykyistä enemmän painoarvoa” (s. 23) – kuinka tämä käytännössä tapahtuu? Yksi tekijä tässä on tieto toimintaympäristöstä; se on tärkeää, kun sisäinen ja ulkoinen ympäristö muuttuu koko ajan. Mistä tieto tulee? Onko se omaa vai yhteistä? Miten sitä jaetaan, mistä sitä saadaan? Oman edustustoverkon merkitys on ilmeinen, mutta entä EU:n ulkoasiainhallinnon mahdollisuudet?

Kahden- ja monenvälisyyden suhde ja sen mahdollinen muuttuminen on asia, jota selonteko saa pohtimaan. Selonteossa luonnehditaan, millainen kansainvälinen toimintaympäristö olisi Suomelle hyvä. Kansainvälinen oikeus, järjestöt ja sopimusjärjestelmä lisäävät toimijoiden ennustettavuutta, ovat jonkinlainen pienten turva, ja mahdollistavat politiikan tavoitteellisuuden ja pitkäjänteisyyden. Kuitenkin käytännössä tuntuu kahdenvälisyys nyt korostuvan erityisesti turvallisuus- ja puolustuspolitiikassa. Onko näin todella, onko se tietoinen valinta? Miksi?

Kansainväliset säännöt ja sopimukset ovat koetuksella: on sekä painetta muuttaa niitä että esimerkkejä siitä, ettei säännöistä välitetä. Sääntöjen ja sopimusten uudistaminen, siihen tarvittava juridinen ammattitaito (myös tutkimuksellinen tausta) ja diplomaattinen kokemus voisi olla alue, jolla Suomella voisi olla paljon annettavaa. Käytännössä se voisi myös toimia Ruotsin kanssa YK:n turvallisuusneuvoston toiminnan uudistamiseksi. Näkyykö Suomen toiminnassa aktiivinen tuki Ruotsille, kun se nyt on turvallisuusneuvoston jäsen?

Suomen omia vahvuuksia voivat olla myös selonteossa mainitut tiivis yhteistyö kansalaisyhteiskunnan ja yksityissektorin kanssa. Kansalaisjärjestöjen ja kolmannen sektorin rooli voi olla myös yleisemmin pohjoismainen erityispiirre. Ne voivat edistää myös yhteiskuntarauhaa ja yhteenkuuluvuutta. Siviilikriisinhallinnan tärkeys nousee tässäkin yhteydessä esiin kohdemaiden hallinnon ja kapasiteetin tukemisena. Miten omat hyvän hallinnon käytännöt ja toimiva viranomaisyhteistyö voisivat tässä näkyä?

Selonteossa todetaan, että pohjoismaisella yhteiskuntamallilla on kansainvälistä vetovoimaa, ja että se antaa vahvan pohjan Pohjoismaiden vahvistuvalle yhteistoiminnalle kansainvälisessä politiikassa. Onko tästä käytännön esimerkkejä? Näyttää pikemminkin siltä, että Yhdysvallat on monelle pohjoismaalle keskeinen suunnannäyttäjä. Pohjoismaiset yhteiskunnat ovat myös ehkä muuttumassa muita nopeammin: esimerkiksi tuloerot kasvavat nopeammin kuin muualla.

Euroopan unionin ongelmiin kuuluu eittämättä jäsenvaltioiden sisäinen kehitys. Tässä olisi tärkeää tarkemmin todeta, mikä kehityksessä on ongelmallista, ja puhua esimerkiksi demokratiasta ja oikeusvaltioperiaatteesta. Ennen muuta olisi syytä ottaa esiin se, mitä pitäisi tehdä: mitä ajatellaan sisäisiin asioihin puuttumisen mahdollisuudesta, yhteisvastuullisuudesta ja EU:n vallasta suhteessa jäseniin? Mikä on EU:n valta ja vaikutus suhteessa Suomeen? Esiin nousee erityisesti Lissabonin

sopimuksen avunantolauseke. Selonteossa sanotaan, että Suomi luo tarvittavat valmiudet velvoitteiden täytäntöönpanoon. Milloin? Miksi tämän eteneminen on ollut hidasta? Pelätäänkö sitoutumista jonkinlaiseen automatiikkaan, muiden päätöksentekovaltaan, liialliseen ennustettavuuteen?

Näkemys Natosta on selonteossa ohut: kumppanuuden kehittymiselle ei esitetä erityistä suuntaa tai tarkoitusta; Naton katsotaan vakauttavan alueen turvallisuustilannetta. Onko tästä tarkoitus sanoa enemmän puolustuspoliittisessa selonteossa? On hyvä, että ydinaseet tulevat esiin: ne ovat monella tavoin palanneet turvallisuuspolitiikkaan. Mutta mikä on Suomen linja, onko se ydinasesuurvaltoja tai Naton ydinasedoktriinia tukeva? Esimerkiksi Norja on muuttanut linjaansa viime vuosina uuden hallituksen myötä niin, että se ei enää entiseen tapaan aja ydinaseriisuntaa. Mihin suuntaan Suomi menee, voisiko se edistää esimerkiksi ydinaseiden kieltoa? Suomi tuskin pystyy kääntämään asioiden suuntaa mutta voi osaltaan tukea jotain kehityssuuntaa toimimalla muiden kanssa yhdessä.